

Ks. prof. dr hab. Mirosław S. Wróbel, SBP 92

TRADYCJE TARGUMICZNE A NOWY TESTAMENT

Do pierwszej połowy XX w. istniało przekonanie, że targumy, będące pismami rabinicznymi, powstały po III w., a więc po ukształtowaniu się pism Nowego Testamentu. Ta późna datacja skłaniała badaczy do konkluzji, że targumy nie mają wielkiego znaczenia dla badań porównawczych z tekstami Nowego Testamentu. Dopiero odnalezienie w Qumran spisanych targumów z epoki przedchrześcijańskiej (targum do Księgi Kapłańskiej i targum do Księgi Hioba) oraz w Bibliotece Watykańskiej *Targumu Neofiti 1* – kompletnej palestyńskiej recenzji targumicznej Pięcioksięgu datowanej na I-II w. – skłoniło naukowców do rozpoczęcia poważnych studiów porównawczych pomiędzy targumami a Nowym Testamentem¹. Badania prowadzone w ostatnich latach potwierdzają wiele wcześniejszych hipotez, że teksty nowotestamentalne wykazują związki ze źródłami targumicznymi. Dzięki nim można głębiej zrozumieć Nowy Testa-

---

¹ Spośród pierwszych ważniejszych prac na ten temat należy wymienić: M. Black, *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*, Oxford 1954; R. Le Déaut, *Traditions targumiques dans le Corpus paulinien?*, *Biblica* 42 (1961), s. 28-48; Tenże, *Liturgie juive et Nouveau Testament*, Rome 1965; Tenże, *Targumic Literature and New Testament Interpretation*, *Biblical Theology Bulletin* 4 (1974), s. 243-289; J. Ramón Díaz, *Palestinian Targum and New Testament*, *Novum Testamentum* 6 (1963), s. 75-80; A. Díez Macho, *Targum y Nuevo Testamento*, w: *Mélanges Eugène Tisserant*, t. 1, Città del Vaticano 1964, s. 153-185; M. McNamara, *Targum and Testament. Aramaic Paraphrases of the Hebrew Bible: A Light on the New Testament*, Shannon 1972; Tenże, *The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch*, Rome 1978; B. Chilton, *Targumic Approaches to the Gospels. Essays in the Mutual Definition of Judaism and Christianity*, Lanham 1986; Tenże, *Four Types of Comparison between the Targumim and the New Testament*, *Journal for the Study of the Aramaic Bible* 2 (2000), s. 163-188; F. Manns, *L'Évangile de Jean à la lumière du Judaïsme*, Jerusalem 1991.

ment i w nowy sposób go interpretować². Tradycje targumiczne są widoczne zarówno w Ewangeliach, jak i w Dziejach Apostolskich, literaturze epistolarnej Nowego Testamentu i w Apokalipsie.

Współcześni badacze wyróżniają cztery grupy zależności pomiędzy źródłami targumicznymi a tekstami Nowego Testamentu: 1. Paralele terminologiczne polegające na tym, że autorzy Nowego Testamentu, nawiązując do jakiegoś tekstu starotestamentalnego, używają terminów i wyrażen, których nie ma w tekście hebrajskim, a występują one w przekładach aramejskich; 2. Podobne rozumienie i interpretacja tekstów Starego Testamentu, bez zbieżności terminologicznych; 3. Idee i koncepcje teologiczne pojawiające się w tekstach Nowego Testamentu, a rozpowszechnione w targumach; 4. Wpływy wątków tematycznych polegające na wykorzystywaniu przez autorów Nowego Testamentu zagadnień tematyczno-historycznych obecnych w targumach³.

W niniejszym artykule zostanie podanych kilka przykładów związków pomiędzy targumami a Nowym Testamentem. Temat ten jest głębiej rozwijany w publikacji mego autorstwa, pt. „Wprowadzenie do Biblii Aramejskiej”⁴.

---

² R. Le Deaut, „Targum”, w: *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, red. J. Briand, M. Quesnel, Paris 2002, k. 270-312; A. Díez Macho, *El Targum. Introducción a las Traducciones Aramaicas de la Biblia*, Barcelona, s. 92-112; C.A. Evans, *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to the Background Literature*, Peabody 2005; M. McNamara, *Targum and Testament Revisited: Aramaic Paraphrases of the Hebrew Bible*, Grand Rapids 2010, s. 213-252; J.J. Scott, *Jewish Backgrounds of the New Testament*, Grand Rapids 2007; P. Kot, *Targumy a Pierwszy List św. Jana. Literacko-teologiczne związki tradycji targumicznej o Kainie i Ablu (TNRdz 4,1-17) z Pierwszym Listem św. Jana*, Warszawa 2010; A. Kuśmirek, *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22-24) w tradycji targumicznej*, Warszawa 2011; P. Rytel-Andrianik, „Tradycja Targumu Neofiti w Lb 21,6: Studium tekstu”, w: *Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin*, red. B. Strzałkowska, Warszawa: 2011, s. 1289-1298; Tenże, *From the Bread of Angels to the Food of Immortality: Manna in Wis 16,20-23 [et] 19,21*, Warszawa–Oxford 2012; M.S. Wróbel, *Ewangelia według św. Jana w świetle Targumu Neofiti 1 do Księgi Rodzaju*, Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich, 12 (2015), s. 439-452.

³ Zob. przykłady poszczególnych zależności w: B.D. Chilton, *Four Types of Comparison between the Targumim and the New Testament*, s. 163-188; P. Kot, *Targumy a Pierwszy List św. Jana*, s. 63-82; P.V.M. Fleisher, B. Chilton, *The Targums: A Critical Introduction*, Waco 2011, s. 389-408.

⁴ M.S. Wróbel, *Wprowadzenie do Biblii Aramejskiej*, Lublin 2017, s. 265-333.

1. Paralele terminologiczne

W tekstach Nowego Testamentu niektóre teksty nawiązując do Starego Testamentu używają terminologii specyficznej dla parafraz aramejskich. Na uwagę zasługuje fakt, że terminologia ta nie jest obecna w tekście Biblii hebrajskiej.

W nauce Jezusa o miłości nieprzyjaciół występują słowa: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk 6,36). Paralelne sformułowanie jest użyte w *Targumie Pseudo-Jonatana* do Księgi Kapłańskiej: „Mój ludu, dzieci Izraela, tak jak nasz Ojciec jest miłosierny w niebie, tak wy powinniście być miłosierni na ziemi” (TgPsJ Kpł 22,28)⁵.

W trzeciej Ewangelii jest mowa o kobiecie z tłumu, która głośno woła do Jezusa: „Błogosławione łono, które Cię nosiło, i piersi, które ssałeś” (Łk 11,27). W *Targumie Neofiti I* znajdujemy paralelne sformułowanie, wypowiedziane przez Jakuba do ukochanego syna Józefa: „Niechaj Słowo Boga twego ojca będzie twą pomocą i niechaj Bóg Niebios błogosławi ci najlepszą rosą i deszczem spadającym z niebios – od góry oraz błogosławi ci źródłami otchłani, które wznoszą się w górę z ziemi – od dołu. Niech będą błogosławione piersi, z których ssałeś, i łono, w którym byłeś” (TgN Rdz 49,25)⁶.

Czwarta Ewangelia mocno eksponuje znaczenie i funkcję Parakleta. Termin „paraklētōs” nie występuje ani razu w Starym Testamencie, a w Nowym Testamencie występuje wyłącznie w pismach Janowych⁷. W tekstach Ewangelii oznacza on obiecanego Ducha Prawdy, Ducha Świętego, w 1 J 2,1 zaś odnosi się do chwalebego Chrystusa. Termin ten występuje bardzo rzadko w grece klasycznej. Początkowo wyrażał myśl: „przywołany na pomoc”, później natomiast stał się terminem technicznym na określenie rzecznika – obrońcy sądowego – analogicznie do łac. *advocatus*. Etymologicznie termin grecki „paraklētōs” jest przymiotnikiem odsłownym od czasownika *parakalein*. Przymiotniki odsłowne mogą mieć znaczenie czynne i bierno. W znaczeniu biernym termin „paraklētōs” oznacza: wezwany na pomoc, obrońca, protektor. W znaczeniu czynnym: pocieszyciel, rzecznik, rozjemca, ten, który napomina, zachęca. Dzięki działaniu Ducha Parakleta Boża prawda może przenikać najgłębsze pokłady ludzkiego wnętrza. Znaczenie i funkcję Parakleta można lepiej odczytać w świetle targumów.

⁵ M. Maher, *Targum Pseudo-Jonathan: Leviticus. Translated, with Notes*, Collegeville 1994, s. 190-191. Tłumaczenie własne. Zob. M. McNamara, *Targum and Testament Revisited*, s. 238-239.

⁶ Tamże, s. 501.

⁷ J 14,16.26; 15,26; 16,7; 1 J 2,1.

W targumie do Księgi Hioba Paraklet zostaje utożsamiony z bytem duchowym, który jak adwokat wstawia się za człowiekiem podczas sądu: „Jeśli jest w nim sprawiedliwość, to anioł zostanie przygotowany, paraklet [adwokat], jeden z synów tysiąca przeciwników, aby ogłosić ludziom jego prawość” (Tg Hi 33,23)⁸.

W 2 Tm 3,8 są podane imiona wróżbitów egipskich, którzy z rozkazu faraona występowali przeciw Mojżeszowi i Aaronowi: „Jak Jannes i Jambres wystąpili przeciw Mojżeszowi, tak też i ci przeciwstawiają się prawdzie”. Tekst ten nawiązuje do starotestamentalnego przekazu w Księdze Wyjścia, w którym nie występują imiona czarowników: „Faraon również kazał przywołać mędrców i czarowników, a wróżbici egipscy uczynili to samo dzięki swym zaklęciom. I rzucał każdy z nich laskę, a zamieniły się w węże. Jednak laska Aarona połknęła ich laski. Mimo to serce faraona pozostało uparte i nie usłuchał ich, jak zapowiedział Pan” (Wj 7,11-13). Można postawić pytanie: skąd autor 2 Listu do Tymoteusza zaczerpnął informację o imionach egipskich wróżbitów? W odpowiedzi na to pytanie z pomocą przychodzą targumy. W TgPsJ Wj 7,11 są wymienione imiona wróżbitów: „Wtedy faraon przywołał mędrców i czarowników. A Jannes i Jambres, wróżbici, którzy byli w Egipcie, uczynili to samo w zaklęciach ich wróżb”⁹. Wróżbici Jannes i Jambres występują też w TgPs Wj 1,15, gdzie jako doradcy faraona ostrzegają o zagrożeniu dla Egiptu ze strony chłopca izraelskiego, który urodzi się w kraju nad Nilem¹⁰.

2. Podobne rozumienie i interpretacja tekstów Starego Testamentu

Niektóre teksty Nowego Testamentu wykazują podobieństwa z targumami w recepcji i interpretacji tekstów starotestamentalnych.

W Mk 1,11 po chrzcie Jezusa w Jordanie z nieba odzywa się głos Boga, który mówi o swoim upodobaniu w Synu: „A z nieba odezwał się głos: «Tyś jest mój Syn umiłowany, w Tobie mam upodobanie»”¹¹. Tekst ten może nawiązywać do Iz 42,1, w którym nie ma mowy o upodobaniu, ale o wybraniu: „Oto mój sługa,

⁸ C. Mangan, *The Targum of Job. Translated, with Apparatus and Notes*, Collegeville 1991, s. 74-75. Tłum. własne.

⁹ M. Maher, *Targum Pseudo-Jonathan: Exodus. Translated, with Notes*, Collegeville 1993, s. 178.

¹⁰ Tamże, s. 162.

¹¹ Por. też: Mt 3,17; Łk 3,22.

którego podtrzymuję, Wybrany mój, w którym mam upodobanie. Sprawilem, że Duch mój na nim spoczął; on przyniesie narodom Prawo”. Tradycja targumiczna zachowała zawiera zarówno ideę wybrania jak i upodobania: „Oto mój sługa, przybliżę go, mego wybranego, w którym moja Memra (Słowo) ma upodobanie. Uczynię, że mój Duch Święty spocznie na nim. On objawi narodom mój sąd” (Tg Iz 42,1)¹². Na temat upodobania Boga w Mesjaszu można występuje *explicit* wzmianka w dalszym tekście targumu: „«Wy jesteście świadkami przede Mną», mówi Pan, a mój sługa Mesjasz, w którym mam upodobanie, abyście mogli poznać, uwierzyć przede Mną i zrozumieć, że Ja jestem»” (Tg Iz 43,10)¹³.

W Mk 2,22 jest mowa o młodym/nowym winie w nowych bukłakach: „Nikt też młodego wina nie wlewa do starych bukłaków. W przeciwnym razie wino rozerwie bukłaki. Wino się wylewa i bukłaki [przepadną]. Raczej młode wino [należy wlewać] do nowych bukłaków”¹⁴. Także w targumie do Księgi Hioba występuje podobne rozumienie młodego wina, które rozrywa bukłaki: „Oto mój brzuch jest jak nowe wino, które nie jest otwarte; rozrywa się jak naczynia, małe naczynia, nowe bukłaki” (Tg Hi 32,19)¹⁵.

W Apokalipsie cztery razy występuje wyrażenie „druga śmierć” (gr. *deuteros thanatos*)¹⁶. Pierwszy raz pojawia się ono w zakończeniu listu do Kościoła w Smyrnie: „Kto ma uszy, niechaj posłyszycy, co mówi Duch do Kościołów. Zwycięzcy śmierć druga na pewno nie wyrządzi szkody” (Ap 2,11). Następnie wyrażenie to występuje w opisie tysiącletniego królestwa: „Błogosławiony i święty, kto ma udział w pierwszym zmartwychwstaniu: nad tymi nie ma władzy śmierć druga, lecz będą kapłanami Boga i Chrystusa i będą z Nim królować tysiąc lat” (Ap 20,6). Trzeci raz określenie to jest użyte w kontekście sądu nad narodami: „A Śmierć i Otchłań wrzucono do jeziora ognia. To jest śmierć druga – jezioro ognia” (Ap 20,14). Po raz ostatni wyrażenie to pojawia się w opisie nowego nieba i nowej ziemi: „A dla tchórzów, niewiernych, obmierzłych, zabójców, rozpustników, guślarzy, bałwochwalców i wszelkich kłamców udział w jeziorze gorejącym ogniem i siarką. To jest śmierć druga” (Ap 21,8).

¹² B.D. Chilton, *The Isaiah Targum. Introduction, Translation, Apparatus and Notes*, Collegeville 1987, s. 81. Tłumaczenie własne.

¹³ Tamże, s. 84. Tłumaczenie własne.

¹⁴ Zob. teksty paralelne u synoptyków: Mt 9,17; Łk 5,37.

¹⁵ C. Mangan, *The Targum of Job*, s. 73. Tłum. własne.

¹⁶ Zob. szczegółową analizę tego zagadnienia w: M. McNamara, *The New Testament and the Palestinian Targum*, s. 118-125; *Targum and Testament Revisited*, s. 223-227.

Identyczne sformułowanie występuje w targumach do Pięcioksięgu tłumaczących tekst Pwt 33,6 oraz w targumach do proroków (Jr 51,39.57; Iz 22,14; 65,5.15). W żadnych innych pismach wczesnej literatury żydowskiej nie jest ono spotykane¹⁷.

W Biblii hebrajskiej w Pwt 33,6 jest wzmianka o Rubenie i jego życiu po śmierci: „Niech żyje Ruben, niech nie umiera, niech żyje, choć liczbą niewielki” (Pwt 33,6). *Targum Neofiti I* i *Targum Onkelosa* interpretują ten tekst używając wyrażenia „druga śmierć”. W *Targumie Neofiti I* można znaleźć następujące tłumaczenie: „Niech Ruben żyje w tym świecie i nie umrze drugą śmiercią, którą umiera złoczyńca w świecie, który przyjdzie” (TgN Pwt 33,6)¹⁸. Targum Onkelosa tłumaczy: „Niech Ruben żyje wiecznym życiem i nie umiera drugą śmiercią” (TgO Pwt 33,6)¹⁹.

W Jr 51,39, w kontekście przekleństwa Babilonu, prorok wieści: „Gdy się rozpala, przygotuję im ucztę, upoję ich tak, że będą oszołomieni: zasną wiecznym snem, by się już nie przebudzić – wyrocznia Pana”. Targum tłumaczy ten wers, używając wyrażenia „druga śmierć”: „Sprowadzę na nich utrapienie i będą jak pijani, aby w ten sposób nie byli mocnymi, i umrą drugą śmiercią, i nie będą żyć w świecie, który przyjdzie” (Tg Jr 51,39). W tym samym kontekście pojawia się podobne wyrażenie: „Oni umrą drugą śmiercią i nie będą żyć w świecie, który przyjdzie” (Tg Jr 51,57)²⁰.

Podobna interpretacja z użyciem wyrażenia „druga śmierć” jest zawarta w targumie do Księdze Izajasza: „Ten grzech nie będzie wam odpuszczony, aż umrzecie drugą śmiercią” (Tg Iz 22,14)²¹: „Ich zapłata jest Gehenna, gdzie ogień płonie cały dzień. Oto napisane jest przede Mną: Nie dam im wytchnienia w ich życiu, bo do nich należy zapłata za ich grzechy, i przekażę ich ciała na drugą śmierć” (Tg Iz 65,5-6)²²; „Pozostawicie swe imię moim wybranym na przekleństwo, a Pan zabije was drugą śmiercią, swe sługi zaś, sprawiedliwych, nazwie innym imieniem” (Tg Iz 65,15)²³. Wyrażenie „druga śmierć” w Iz 65 występuje

¹⁷ H.L. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, t. 1-4, München 1922-1969.

¹⁸ A. Díez Macho, *Neophyti I: Deuteronomio*, t. 5, Madrid-Barcelona 1978, s. 285. Tłum. własne.

¹⁹ R. Grossfeld, *The Targum of Onqelos to Deuteronomy*, Wilmington 1988, s. 104.

²⁰ R. Hayward, *The Targum to Jeremiah*, Collegeville 1987, s. 189. Tłum. własne.

²¹ B. Chilton, *The Targum Isaiah*, s. 44. Tłum. własne.

²² Tamże, s. 123-124. Tłum. własne.

²³ Tamże, s. 124. Tłum. własne.

w kontekście zapowiedzi stworzenia nowego nieba i nowej ziemi. Tematykę tę wykorzystuje autor Apokalipsy (Ap 21,1-4).

3. Podobne koncepcje teologiczne

W tekstach targumicznych występują koncepcje teologiczne, które wykazują podobieństwo z tekstami Nowego Testamentu.

W Łk 9,26 Jezus wzmiankuje o tym, co czeka na końcu czasów tych, którzy się wstydzą Jego osoby i Jego nauki: „Kto się bowiem Mnie i słów moich zawstydzi, tego Syn Człowieczy wstydzic się będzie, gdy przyjdzie w swojej chwale oraz w chwale Ojca i świętych aniołów”. Podobną koncepcję można znaleźć w *Targumie Neofiti I*, gdzie Juda, ujawniając swoją relację z Tamar, wypowiada znamienne słowa o wstydzie w świecie, który ma nadejść: „Lepiej jest dla mnie spłonąć w tym świecie w ugaszonym ogniu, niż spłonąć w świecie, który ma nadejść, w ogniu nieugaszonym. Lepiej jest dla mnie rumienić się w tym świecie, który przemija, niż rumienić się przed moimi sprawiedliwymi przodkami w świecie, który ma nadejść. [...] Błogosławiony jest każdy człowiek, który wyjawia swe czyny” (TgN Rdz 38,25)²⁴.

Związek tradycji targumicznej z Prologiem Janowym widoczny jest w mi-draszu „Poemacie o czterech nocach” zawartym w *Targumie Neofiti I* do Księgi Wyjścia. Cała historia zbawienia zostaje w tym tekście przedstawiona jako cztery noce. Pierwsza noc dotyczy aktu stworzenia, druga noc – obietnicy danej Abrahamowi, trzecia noc – to czas wyjścia z ziemi egipskiej (*exodus*), a czwarta noc – to oczekiwanie na Mesjasza, który przyjdzie, aby zbawić świat i zwyciężyć zło. Pierwsza noc eksponuje preegzystencję Słowa (*Memra*) utożsamionego ze Światłością: „Pierwsza noc: wtedy Pan objawił się nad światem, aby go stworzyć. Świat był bezkształtny i pusty i ciemność rozciągała się nad powierzchnią otchłani. A Słowo (*Memra*) Pana było Światłością i świeciło. I nazwał ją Pierwszą Nocą” (TgN Wj 12,42)²⁵. Wersję targumiczną można porównać z tekstem Prologu Janowego: „W Nim [w Słowie] było życie, a życie było światłością ludzi, a światłość w ciemności świeci i ciemność jej nie ogarnęła. Pojawił się człowiek posłany przez Boga – Jan mu było na imię. Przyszedł on na świadectwo, aby zaświadczyć o światłości, by wszyscy uwierzyli przez niego. Nie był on światłością,

²⁴ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Rodzaju*, Lublin 2014, s. 377 i 379.

²⁵ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Wyjścia*, Lublin 2017, s. 123.

lecz [został posłany], aby zaświadczyć o światłości. Była światłość prawdziwa, która oświeca każdego człowieka, gdy na świat przychodzi” (J 1,4-9). W J 8,12 i 9,5 Jezus określa siebie jako „Światłość świata”. Wszyscy, którzy z wiarą otwierają się na Jego naukę, są tymi, którzy kroczą w światłości: „A sąd polega na tym, że światło przyszło na świat, lecz ludzie bardziej umiłowali ciemność aniżeli światło: bo złe były ich uczynki. Każdy bowiem, kto źle czyni, nienawidzi światła i nie zbliża się do światła, aby jego uczynki nie zostały ujawnione. Kto spełnia wymagania prawdy, zbliża się do światła, aby się okazało, że jego uczynki zostały dokonane w Bogu” (J 3,19-21). Wierzący w Jezusa mają udział w Jego misji światłości i są w czwartej Ewangelii *explicite* nazywani „synami światłości”: „Dopóki światłość macie, wierzcie w światłość, abyście byli synami światłości” (J 12,36). W 1 J 2,8 jest mowa o prawdziwej światłości: „A jednak piszę wam o nowym przykazaniu, które prawdziwe jest w Nim i w nas, ponieważ ciemności ustępują, a jaśnieje już prawdziwa światłość”. W czwartej nocy zostaje podkreślone dzieło Króla Mesjasza, który przybędzie z wysoka, aby przy udziale Słowa (*Memra*) uczestniczyć w zbawieniu świata: „Czwarta noc: wtedy świat osiągnie swój wyznaczony czas, aby być zbawionym. Żelazne jarzma zostaną złamane, a pokolenia nieprawości zostaną wymazane. Mojżesz powstanie ze środka pustyni, a Król Mesjasz przybędzie z wysoka. Jeden będzie kroczył na czele stada i drugi będzie kroczył na czele stada. A Jego Słowo (*Memra*) będzie kroczyć pomiędzy nimi dwoma. I będą kroczyć razem. To jest noc Paschy dla imienia Pana. To jest noc zachowana i przeznaczona dla zbawienia całego Izraela przez wszystkie pokolenia” (TgN Wj 12,42)²⁶. W J 1,17 Mesjasz utożsamiony z odwiecznym Słowem (*Memra*) przychodzi, aby wypełnić Torę Mojżeszową: „Podczas gdy Prawo zostało dane za pośrednictwem Mojżesza, łaska i prawda przyszły przez Jezusa Chrystusa”.

W Ap 19,11-13 jest przedstawiona postać walczącego Mesjasza, którego szaty są zanurzone we krwi: „Potem ujrzałem niebo otwarte: a oto biały koń, a Ten, co na nim siedzi, zwany Wiernym i Prawdziwym, oto sprawiedliwie sądzi i walczy. Oczy Jego jak płomień ognia, a na Jego głowie wiele diademów. Ma wypisane imię, którego nikt nie zna prócz Niego. Odziany jest w szatę we krwi skąpaną, a nazwano Go imieniem Słowo Boga”. Obraz ten może czerpać inspiracje z tradycji zawartej w targumach: „Nie ustaną [powstawać] królowie spośród tych z domu Judy ani pisarze uczący Prawa od synów jego synów, aż do czasu przyjścia Króla Mesjasza, do którego należy panowanie i któremu będą

²⁶ Tamże, s. 125.

podlegać wszystkie królestwa. Jak piękny jest Król Mesjasz, który powstanie spośród tych z domu Judy. On przepasze swoje biodra i wyjdzie do walki przeciw tym, którzy Go nienawidzą. Zabije On królów wraz z książętami. Uczyni czerwonymi pagórki od krwi zabitych i uczyni białymi doliny od tłuszczu ich wojowników. Jego szaty są zanurzone we krwi i jest On podobny do tłoczni wina” (TgN Rdz 49,10-11)²⁷.

4. Podobne wątki tematyczne

W tekstach Nowego Testamentu występują wątki tematyczne zbieżne z tymi, które zawarte są targumach.

W nauczaniu Jana Chrzciciela o sędzie, jaki przeprowadzi nadchodzący Mesjasz, występuje wątek rozdzielania pszenicy i plew: „Ma On wiejadło w rękę i oczyści swój omłot: pszenicę zbierze do spichlerza, a plewy spali w ogniu nieugaszonym” (Mt 3,12). Obraz ten pojawia się także w przypowieści Jezusa, w dalszym rozdziale Ewangelii: „Pozwólcie obojgu rósć aż do żniwa; a w czasie żniwa powiem żeńcom: Zbierzcie najpierw chwast i powiążcie go w snopki na spalenie; pszenicę zaś zwieźcie do mego spichlerza” (Mt 13,30). Paralelny obraz można zobaczyć w targumie do Księgi Jeremiasza: „Oto jak ktoś oddziela siano od ziarna, tak będzie oddzielony złoczyńca od sprawiedliwego” (Tg Jr 23,28)²⁸.

W Kazaniu na Górze Jezus używa sformułowania: „Taką miarą, jaką wy mierzycie, wam odmierzą” (Mt 7,2)²⁹. W *Targumie Neofiti I* podobny wątek wypowiada Judy, który otwarcie wyznaje swój grzech wobec Tamar: „Juda natychmiast stanął na nogi i rzekł: «Proszę was, bracia i członkowie domu mego ojca, posłuchajcie mnie. Lepiej jest dla mnie spłonąć w tym świecie w ugaszonym ogniu, niż spłonąć w świecie, który ma nadejść, w ogniu nieugaszonym. Lepiej jest dla mnie rumienić się w tym świecie, który przemija, niż rumienić się przed moimi sprawiedliwymi przodkami w świecie, który ma nadejść. Posłuchajcie mnie, bracia i wszyscy z domu mego ojca: Miara, którą człowiek odmierza, będzie mu odmierzona, czy to dobrą, czy też złą miarą. Błogosławiony jest każdy człowiek, który wyjawia swe czyny” (TgN Rdz 38,25)³⁰.

²⁷ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Rodzaju*, s. 493.

²⁸ R. Hayward, *The Targum to Jeremiah*, s. 113. Tłum. własne.

²⁹ Zob. teksty paralelne w: Mk 4,24; Łk 6,38.

³⁰ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Rodzaju*, s. 377 i 378.

Po wyznaniu mesjańskim Piotra w Cezarei Filipowej niedoskonałość ludzkiego poznania Jezus określa mianem „ciało i krew” i przeciwstawia je objawieniu przekazanemu przez Ojca, który jest w niebie. W tym samym kontekście Jezus mówi o bramach piekielnych, które nie przemogą Kościoła: „Na to Jezus mu rzekł: «Błogosławiony jesteś, Szymonie, synu Jony. Albowiem nie objawiły ci tego ciało i krew, lecz Ojciec mój, który jest w niebie. Otóż i Ja tobie powiadam: Ty jesteś Piotr [czyli Opoka] i na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą»” (Mt 16,17-18). Uderzające podobieństwo tematyczne można zauważyć w targumie do Księgi Hioba, gdzie występują wyrażenia: „ciało i krew” oraz „bramy śmierci Gehenny”. Wyrażenia te pojawiają się w dwóch sąsiednich wersach (Tg Hi 38,16-17): „Czy wypada, żeby ciało i krew mówiły o wszystkich chwałach jego mistrza? Jeśli mówi istota ludzka, to z pewnością on zostaje zrujnowany” (Tg Hi 38,16, Ms 110 National Library, Paris); „Czy to możliwe, aby bramy śmierci zostały ci objawione? Bądź czy widziałeś bramy cienia śmierci Gehenny?” (Tg Hi 38,17)³¹.

W Mt 15,21-28 występuje scena, w której kobieta kananejska usilnie błaga Jezusa o uzdrowienie jej córki, ciężko dręczonej przez złego ducha³². W odpowiedzi Jezus podkreśla wyraźny kontrast pomiędzy żydami i poganami, odnosząc do świata żydowskiego termin „dzieci”, a do świata pogańskiego – „psy”: „A ona przyszła, padła Mu do nóg i prosiła: «Panie, dopomóż mi». On jednak odparł: «Niedobrze jest zabierać chleb dzieciom, a rzucać szczeniętom». A ona odrzekła: «Tak, Panie, lecz i szczenięta jedzą okruchy, które spadają ze stołu ich panów». Wtedy Jezus jej odpowiedział: «O niewiasto, wielka jest twoja wiara; niech ci się stanie, jak pragniesz!». Od tej chwili jej córka była zdrowa” (Mt 15,25-28)³³. Paralelne odniesienie do świata pogańskiego można znaleźć w *Targumie Neofiti I* do Księgi Wyjścia: „Będziecie ludem poświęconym dla mego imienia. Nie będziecie spożywać mięsa zwierzęcia rozszarpanego przez dzikie zwierzę, zabitego na polu. Rzucicie je psom lub rzucicie je pogańskiemu cudzoziemcowi, który jest podobny do psa” (TgN Wj 22,30)³⁴.

³¹ C. Mangan, *The Targum of Job*, s. 83. Tłum. własne.

³² Zob. tekst paralelny w Mk 7,24-30.

³³ W Mk 7,27 przytoczona myśl brzmi: „I powiedział do niej [Jezus]: «Pozwól wpierw nasycić się dzieciom; bo niedobrze jest zabierać chleb dzieciom, a rzucać szczeniętom»”.

³⁴ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Wyjścia*, s. 249. Zob. także inne paralele w literaturze rabinicznej w: H.L. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, s. 722-726.

W Mowie eucharystycznej Jezus Janowy wielokrotnie podkreśla motyw chleba, który zstępuje z nieba: „Albowiem chlebem Bożym jest Ten, który z nieba zstępuje i życie daje światu. [...] Wszystko, co Mi daje Ojciec, do Mnie przyjdzie, a tego, który do Mnie przychodzi, precz nie odrzucę, ponieważ z nieba zstąpiłem nie po to, aby pełnić swoją wolę, ale wolę Tego, który Mnie posłał. [...] Ale Żydzi szemrali przeciwko Niemu, dlatego że powiedział: «Ja jestem chlebem, który z nieba zstąpił». I mówili: «Czyż to nie jest Jezus, syn Józefa, którego ojca i matkę my znamy? Jakżeż może On teraz mówić: ‘Z nieba zstąpiłem’? [...] To jest chleb, który z nieba zstępuje: Kto go je, nie umrze. Ja jestem chlebem żywym, który zstąpił z nieba. Jeśli ktoś spożywa ten chleb, będzie żył na wieki. Chlebem, który Ja dam, jest moje ciało, [wydane] za życie świata». [...] To jest chleb, który z nieba zstąpił – nie jest on taki jak ten, który jedli wasi przodkowie, a poumierali. Kto spożywa ten chleb, będzie żył na wieki»” (J 6,33.37-38.41-42.50-51.58). W Biblii hebrajskiej w Wj 16,1-36 ani razu nie występuje motyw chleba zstępującego z nieba. Tymczasem w tłumaczeniu aramejskim motyw ten pojawia się w TgN Wj 16,4: „Pan powiedział wówczas Mojżeszowi: «Oto Ja uczynię, aby chleb zstąpił dla was z nieba»”³⁵.

Podsumowując możemy stwierdzić, że przedstawiona w syntetyczny sposób analiza porównawcza tekstów targumicznych i tekstów Nowego Testamentu wskazuje na ich wyraźne związki terminologiczne, tematyczne i teologiczne. Stanowi to zachętę do dalszych szczegółowych badań w tym zakresie. Z pewnością projekt „Biblia Aramejska” rozpoczęty w 2014 r. i udostępniający stopniowo poszczególne teksty targumiczne w języku polskim będzie stanowił w tych badaniach dużą pomoc i inspirację.

Ks. prof. dr hab. Mirosław S. Wróbel, SBP 92

³⁵ M.S. Wróbel, *Targum Neofiti I: Księga Wyjścia*, s. 173.

ROZPRAWY I STUDIA BIBLIJNE

1. Waldemar Chrostowski, *Ogród Eden – zapoznane świadectwo asyryjskiej diaspory*, Warszawa 1996.
2. Michał Wojciechowski, *Jezus jako Świący w pismach Nowego Testamentu*, Warszawa 1996.
3. Mirosław Kiedzik, *Słowo Boże (Łk 8,4-21). Studium z teologii św. Łukasza*, Warszawa 1997.
4. Ryszard Rubinkiewicz SDB (przeł. i red.), *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, Warszawa 1998.
5. Franciszek Mickiewicz SAC, Julian Warzecha SAC (red.), *„Ty, Panie, jesteś naszym Ojcem” (Iz 54,7). Biblia o Bogu Ojcu*, Warszawa 1999.
6. Stanisław Chład, *Kościół chwalebnego Chrystusa. Doktryna Ef 4,7-16 na tle paralel nowotestamentowych*, Warszawa 1999.
7. Piotr Briks, *Radość Boga w Starym Testamencie*, Warszawa 2000.
8. Michał Wojciechowski, *Apokryfy z Biblii Greckiej*, Warszawa 2001.
9. Marek Parchem, *Pojęcie Królestwa Bożego w Księdze Daniela oraz jego recepcja w pismach qumrańskich i w apokalipcyce żydowskiej*, Warszawa 2002.
10. Waldemar Chrostowski, *Asyryjska diaspora Izraelitów i inne studia*, Warszawa 2003.
11. Roman Tkacz SAC, *Listy do siedmiu Kościołów (Ap 2,1 – 3,22). Studium historyczno-egzegetyczne*, Warszawa 2003.
12. Anna Kuśmirek, *Posłannictwo Jezusa Chrystusa według czwartej Ewangelii*, Warszawa 2003.
13. Zdzisław Pawłowski, *Opowiadanie, Bóg i początek. Teologia narracyjna Rdz 1–3*, Warszawa 2003.
14. Tomasz Tułodziecki, *Jeroboam I – reformator religii Izraela. Studium egzegetyczno--teologiczne 1Krl 11,26 – 14,20*, Warszawa 2004.
15. Mariusz Rosik, *Jezus a judaizm w świetle Ewangelii według św. Marka*, Warszawa 2004.
16. Krzysztof Bardski, *Pokarm i napój miłości. Symbolizm w ponaddosłownej interpretacji Biblii w tradycji Kościoła*, Warszawa 2004.
17. Piotr Briks, *Koniec świata czy apokatastaza? Pozytywne aspekty koncepcji eschatologicznych w Biblii Hebrajskiej*, Warszawa 2004.
18. Waldemar Linke CP, *Jerozolima jako miejsce i uczestnik sądu Bożego w Apokalipsie według św. Jana*, Warszawa 2005.
19. Marek Baraniak SJ, *Prorok jak Mojżesz (Pwt 18,9-22). Hermeneutyka prawa o urzędzie proroka w Izraelu*, Warszawa 2005.
20. Barbara Strzałkowska, *Rozporządzenia dotyczące kobiet w Kpł 15*, Warszawa 2006.
21. Dariusz Sztuk SDB, *„Życ dla Boga” według świętego Pawła. Studium egzegetyczno--teologiczne formuł dotyczących proegzystencji chrześcijanina*, Warszawa 2006.
22. Marek Parchem, *Świątynia według zwoju z grotty 11 w Qumran*, Warszawa 2006.
23. Waldemar Chrostowski (red.), *„Żyjemy dla Pana” (Rz 14,8). Studia ofiarowane S. Prof. Ewie J. Jezierskiej OSU*, Warszawa 2006.
24. Waldemar Rakocy CM, *Świący Łukasz wobec niewiary Izraela – krytyka i nadzieja*, Warszawa 2006.
25. Waldemar Chrostowski (red.), *„Bóg jest miłością” (1J 4,16). Studia dla Księdza Profesora Józefa Kudasiewicza w 80. rocznicę urodzin*, Warszawa 2006.
26. Dariusz Kotecki, *Duch Świący w zgromadzeniu liturgicznym w świetle Apokalipsy św. Jana*, Warszawa 2006.